דער סאטמארער רבי

רבי יואל טייטלבוים זצ"ל – דער "דברי יואל" – און זיין הייליגע שיטה

א דאקומענטאר-סקריפט פון 350 מינוט

קאפיטל 6 – די שיטה: יסודות אין תורה און השקפה (2:35:00–3:15:00 · 40:00)

סימנים: [דאקומענטירט] [טראדיציאנעלער באריכט] [אומקלאר/מחלוקת]

קאפיטל 6: די שיטה – יסודות אין תורה און השקפה

די ווארצלען אין אונגארן, גלות און גאולה, זיך אפטיילן און קנאות, לבוש און לשון, דער רב און דער רבי, און ווי חסידים האבן געלעבט מיט דער שיטה – לענג 40:00 · אויפן הויפט-צייט-ליניע 2:35:00–3:15:00 · נאראציע בערך 5,600 ווערטער

ווי אזוי צו לייענען דעם סקריפט

- די נאראציע איז געשריבן צו לייענען הויך, רואיג, בערך 140 ווערטער א מינוט. די צייכנס נאך יעדן זאץ זענען פאר דער פראדוקציע, און מען לייענט זיי **נישט** הויך.
- [דאקומענטירט] – עס שטייט אין א וויסנשאפטלעכן אדער רעפערענץ-מקור, אין א דאקומענט פון יענער צייט, אין גמרא און מדרש, אדער אין דעם רבי'נס אייגענעם ספר.
- [טראדיציאנעלער באריכט] – חסידים, תלמידים אדער מענטשן פון דער קהלה דערציילן עס, אדער עס שטייט נאר אין זכרונות; עס ווערט פארגעשטעלט אלס אזא, מיט דרך ארץ.
- [אומקלאר/מחלוקת] – די מקורות זענען זיך סותר, עס איז א פירוש אדער א טענה פון איין צד, אדער מיר האבן נישט געזען דעם אריגינאל; די נאראציע זאגט עס אפן, און גיט קיין פסק.
- **א כלל אין דעם קאפיטל:** וואס דער רבי שרייבט אליין אין "ויואל משה" ווערט אנגעצייכנט [דאקומענטירט] ; ווי היסטאריקער אדער שפעטערע מענטשן פארשטייען אדער ערקלערן עס, ווערט אנגעצייכנט [אומקלאר/מחלוקת] , אפילו ווען דער פירוש איז גאר באקאנט.
- די ציטאטן פון "ויואל משה" זענען גענומען ווארט ביי ווארט פון דער מהדורא חדשה, ברוקלין תשס"ו (2006), וואס האט א פאקסימיליע פון דעם ערשטן דרוק, תשכ"א (1961); מען ציטירט לויט מאמר און סימן, און ביי דער הקדמה (וואס האט נישט קיין סימנים) לויט דעם בלאט אין יענער אויסגאבע. דער טייטש אויף אידיש נאך א ציטאט איז א טייטש, נישט קיין ציטאט.
- די נומערן אין קלאמערן [1] ווייזן אויף די מקורות אין טייל 6 פון דעם קאפיטל. די נומעראציע איז נאר פאר דעם קאפיטל.
- דער קאפיטל ערקלערט די יסודות. די שלש שבועות אליין, די דריי מאמרים פון "ויואל משה" ביז אין די פרטים, און "על הגאולה ועל התמורה" קומען אין קאפיטל 7; די מחלוקות מיט אנדערע גדולים – אין קאפיטל 9.
- **צניעות:** קיין פרויען-נעמען שטייען נישט אין דעם קאפיטל.

1. נאראציע

6.1 די ווארצלען: דער חתם סופר, צאנז, און די אונגארישע ארטאדאקסיע · 2:35:00–2:42:00

ביז אהער האבן מיר באגלייט דעם סאטמארער רב פון שטאט צו שטאט: סיגעט, אורשיווא, קראלי, סאטמאר, בערגן-בעלזן, ירושלים, וויליאמסבורג. [דאקומענטירט] איצט שטעלן מיר זיך אפ ביי א שאלה וואס גייט נישט פון ארט צו ארט: וואס איז די שיטה? [דאקומענטירט] וואס האט ער געהאלטן, אויף וואס האט ער זיך געשטיצט, און פון וועלכע ווארצלען איז עס געוואקסן? [דאקומענטירט] דער קאפיטל ערקלערט די יסודות; דער גרויסער ספר "ויואל משה" וועגן די שלש שבועות און דער מדינה קומט אין דעם קומענדיגן קאפיטל. [דאקומענטירט]

ווער עס וויל פארשטיין דעם סאטמארער רב, מוז אנהייבן אין פרעשבורג. [אומקלאר/מחלוקת] דארט איז געווען רב דער חתם סופר, ר' משה סופר, וואס איז געבוירן געווארן אין פראנקפורט אין 1762 און איז אין 1806 אויפגענומען געווארן פאר רב

אין פרעשבורג, די גרעסטע און וויכטיגסטע קהלה אין אונגארן. [דאקומענטירט] [26] ער איז דארט געבליבן ביז זיין פטירה, כ"ה תשרי ת"ר, אקטאבער 1839, און זיין ישיבה האט אויסגעהאדעוועט א גאנצן דור רבנים פאר אונגארן. [דאקומענטירט] [26]

פון דעם חתם סופר איז געבליבן א קורץ ווארט וואס איז געווארן א דגל: "חדש אסור מן התורה". [דאקומענטירט] [13] די ווערטער אליין זענען אן אלטע משנה אין מסכת ערלה, און דארט רעדט מען פון "חדש" – נייע תבואה פאר דעם עומר. [דאקומענטירט] [12] די משנה זאגט: "החדש אסור מן התורה בכל מקום". [דאקומענטירט] [12] דער חתם סופר האט גענומען די לשון פון דער משנה און זי געמאכט פאר א משל: א נייע זאך וואס מען וויל אריינברענגען אין אידישקייט איז אסור. [דאקומענטירט] [13] היסטאריקער און לומדים זענען נישט מסכים ווי ווייט ער אליין האט דאס געמיינט אלס הלכה, און ווי ווייט עס איז געווען א מליצה קעגן די רעפארמער פון זיין צייט. [אומקלאר/מחלוקת] [13] אין וועלכע תשובות ער שרייבט עס, שטייט אין א רשימה פון א שפעטערן מחבר – למשל שו"ת חתם סופר אורח חיים סימן כ"ח, און אין חלק ו' – אבער מיר האבן די תשובות אליין נישט נאכגעקוקט פאר דעם סקריפט. [אומקלאר/מחלוקת] [13]

וואס האט דער סאטמארער רב געזאגט וועגן דעם? [דאקומענטירט] די העברעאישע וויקיפעדיע ברענגט זיינע ווערטער, ביי א שאלה פון א מאשין וואס זאל איבערקוקן ספרי תורה, תפילין און מזוזות: "הוא בכלל מה שהשריש לנו מרן החת"ם סופר – חדש אסור מן התורה, וכמה אלפים שנה נבדקו הסת"ם על ידי אדם ולמה נבקש חדשות". [דאקומענטירט] [5] די וויקיפעדיע גיט נישט וואו די ווערטער זענען געדרוקט, דעריבער ווייזן מיר זיי נאר אלס ציטאט פון דער וויקיפעדיע. [אומקלאר/מחלוקת] [5] לויט דעם זעלבן מקור האט ער זיך אויך געשטעלט קעגן שבת-לעפטן. [דאקומענטירט] [5]

נאך דעם חתם סופר'ס פטירה איז אונגארן געווארן א פעלד פון מלחמה. [דאקומענטירט] [10] אין די 1860ער יארן האט זיך אויפגעשטעלט א קרייז פון שטרענגע רבנים, וואס האבן געהאלטן אז זיי זענען די אמת'ע יורשים פון דעם חתם סופר. [דאקומענטירט] [10] ביי זייער שפיץ איז געשטאנען ר' הלל ליכטענשטיין, א תלמיד פון דעם חתם סופר, מיט זיין איידעם ר' עקיבא יוסף שלעזינגער. [דאקומענטירט] [11][10] שלעזינגער האט ארויסגעגעבן דעם ספר "לב העברי", א פירוש אויף דער צוואה פון דעם חתם סופר. [דאקומענטירט] [27][10] לויט די היסטאריקער האט שלעזינגער געגעבן דעם אידישן לשון און דעם אידישן לבוש א חשיבות פון קדושה, אלס א וועג זיך אפצוטיילן פון דער וועלט ארום. [אומקלאר/מחלוקת] [6][9][10]

דעם 27סטן און 28סטן נאוועמבער 1865 האבן זיך רבנים צוזאמענגעקומען אין מיכאלאוויץ, אין צפון-מזרח אונגארן, אונטער דער פירערשאפט פון ר' הלל ליכטענשטיין. [דאקומענטירט] [11][10] דארט האבן זיי ארויסגעגעבן א פסק בית דין מיט ניין פונקטן. [דאקומענטירט] [11][10] לויט דעם פסק טאר מען נישט אריינגיין אין א שול וואו מען האט געטוישט די אלטע סדרים: וואו די בימה שטייט נישט אין מיטן, וואו מען זאגט א דרשה אין דער לאנדס-שפראך, וואו א חזן דאווענט מיט א כאר, אדער וואו מען שטעלט א חופה אונטער א דאך. [דאקומענטירט] [10] לויט די ענציקלאפעדיע פון YIVO האבן פיר און צוואנציג רבנים געחתמ'ט. [דאקומענטירט] [11] דער היסטאריקער מיכאל זילבער האלט, אז דער פסק איז נישט געווען געצילט בעיקר קעגן די נעאלאגן, נאר קעגן די ממוצע'דיגע ארטאדאקסן – ווייל די פונקטן רעדן פון ענדערונגען וואס מען האט דעמאלט געמאכט אין פרעשבורג אליין. [אומקלאר/מחלוקת] [10] די גרויסע פוסקים פון דער ממוצע'דיגער ריכטונג, ווי דער מהר"ם שיק און דער כתב סופר, האבן נישט מסכים געווען צו דעם פסק. [דאקומענטירט] [10]

דערנאך איז געקומען דער "קאנגרעס" פון 1868–1869, און דאס אונגארישע אידנטום האט זיך צעטיילט אויף דריי: ארטאדאקס, נעאלאג, און "סטאטוס קוו". [דאקומענטירט] [10] דעם 15טן נאוועמבער 1871 האט די רעגירונג אנערקענט דעם ארטאדאקסישן ארגאן, און די צעטיילונג איז געווארן א געזעץ. [דאקומענטירט] [10] דער סאטמארער רב איז געבוירן געווארן זעכצן יאר שפעטער, אין א וועלט וואו די שאלה "מיט וועמען מעג מען זיך משתתף זיין" איז שוין געווען א שאלה פון גאנצע קהלות. [דאקומענטירט] [10]

דער צווייטערווארצל איז צאנז. [דאקומענטירט] דער "דברי חיים", ר' חיים האלבערשטאם פון צאנז, איז געבוירן געווארן אין 1793 און איז נפטר געווארן אין 1876. [דאקומענטירט] [25] אין צפון-מזרח אונגארן, וואו די חסידות האט זיך פארשפרייט, זענען די שטרענגע רבנים געווען באליבט ביי די חסידים, און ר' הלל ליכטענשטיין אליין איז געפארן צום דברי חיים. [דאקומענטירט] [11][10] ווי מיר האבן געזען אין קאפיטל 1, איז די סיגעטער משפחה געווען פארבונדן מיט צאנז דורך שידוכים: א

טאכטער פון דעם ייטב לב האט חתונה געהאט מיט ר׳ ברוך פון גארליץ, דעם דברי חיים'ס זון. [דאקומענטירט] [25] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע האט דער סאטמארער רב געזען זיך אליין אלס א ממשיך פון דעם דרך פון דעם דברי חיים, און זיין סעקרעטאר ר׳ אפרים אשכנזי שרייבט אין דער הקדמה צו שו"ת "דברי יואל", אז די פוסקים אויף וועמען ער האט זיך געשטיצט זענען דער דברי חיים, דער חתם סופר, דער מהר"ם שיק און דער נודע ביהודה. [דאקומענטירט] [21][5] ביי דער שאלה פון טויטשן נוסח אשכנז אויף נוסח ספרד האט ער, לויט דעם זעלבן מקור, געפסקנ'ט ווי דער דברי חיים, וואס האט עס ערלויבט – און נישט ווי דער חתם סופר. [דאקומענטירט] [5] אזוי זעט מען, אז "דער ווארצל" איז נישט געווען א מעכאנישע נאכפאלגונג פון איין רבי'ן. [אומקלאר/מחלוקת]

א דריטער ווארצל, וואס די היסטאריקער שרייבן דערפון און די חסידים ווייניגער, איז מונקאטש. [אומקלאר/מחלוקת] [17][6] ר׳ חיים אלעזר שפירא, דער מונקאטשער רב, דער "מנחת אלעזר", איז געווען דער שארפסטער קעגנער פון אגודת ישראל און פון ציוניזם אין זיין דור. [דאקומענטירט] [6] דער פראפעסאר אביעזר ראוויצקי האלט, אז זיין שטעלונג האט שטארק משפיע געווען אויף דעם יונגערן סאטמארער רב, און אז מען דערמאנט עס נישט אין דעם סאטמארער רב'ס שריפטן צוליב פערזענלעכע מחלוקות צווישן די צוויי הויפן. [אומקלאר/מחלוקת] [17][6] דאס איז א פירוש פון א היסטאריקער; א מקור פון אינעווייניג וואס זאגט דאס זעלבע האבן מיר נישט געפונען. [אומקלאר/מחלוקת] דער היסטאריקער צבי יהונתן קאפלאן זעט אין "ויואל משה" א גלייכע המשכה פון דער שטרענגער ריכטונג אין אונגארן נאך 1871. [אומקלאר/מחלוקת] [8][5]

6.2 אמונה און גלות: דער גלות אלס גזירה מן השמים, די גאולה נאר פון הימל · 2:42:00–2:50:00

דער צענטער פון דער שיטה איז נישט קיין פאליטיק, נאר א שאלה פון אמונה: ווער פירט דעם גלות, און ווער וועט אים ענדיגן? [אומקלאר/מחלוקת] [16] דער רבי אליין הייבט אן דעם ספר "ויואל משה" מיט די צרות פון זיין דור. [דאקומענטירט] [1] אין דער הקדמה שרייבט ער: "בעוה"ר בשנים האחרונות סבלנו צרות רבות ומרורות כלענה, אשר לא היתה כזאת לישראל מאז היו לגוי". [דאקומענטירט] [1] און באלד דערנאך: "נשארנו מתי מספר בתכלית המיעוט, לא מעט מהרבה אלא מעט מן המעט". [דאקומענטירט] [1] דאס הייסט: מיר זענען געבליבן א קליינע הויפן, א ביסל פון א ביסל. [דאקומענטירט] [1]

ער ערקלערט, אז ביי אידן איז אלעמאל געווען דער שטייגער, אז ווען א צרה קומט, זוכט מען וועלכע עבירה האט עס גורם געווען. [דאקומענטירט] [1] זיינע ווערטער: "מלפנים בישראל בכל הדורות כשהגיעה עת צרה ליעקב, חקרו ודרשו מה זה ועל מה זה, איזה עון גרם להביא לידי כך". [דאקומענטירט] [1] וועלכע תשובה ער גיט אויף דער שאלה, און ווי שארף, וועלן מיר זען אין קאפיטל 7; דא וועלן מיר נאר אפשטעלן אויף די יסודות פון וועלכע די תשובה וואקסט. [דאקומענטירט]

דער ערשטער יסוד: דער גלות איז א גזירה פון דעם אויבערשטן. [דאקומענטירט] [3] אין מאמר ישוב ארץ ישראל שרייבט ער: "שהקב"ה גזר גלות ופיזור ישראל בכל כנפות הארץ עד זמן הגאולה" (סימן קמ"ג). [דאקומענטירט] [3] אין אן אנדער ארט: "וכללו של דבר שזה ודאי שהגלות הוא מאתו ית"ש לטובת ישראל ולטובת העולם" (סימן קי"ג). [דאקומענטירט] [3] און ער גייט נאך ווייטער, און ערקלערט פארוואס די אידן זענען צעשפרייט איבער דער וועלט: "שהגלות בכל ארצות העמים הוא הכרח בשביל שיהי' תורה ועבודת ה' בכל הארצות לטהר אויר העולם כולו" (סימן ק"י). [דאקומענטירט] [3] דער גלות איז לויט אים נישט סתם א שטראף וואס מען דארף אנטלויפן פון אים, נאר א תיקון. [אומקלאר/מחלוקת] [3]

דער צווייטער יסוד: מען טאר נישט ענדיגן דעם גלות מיט די אייגענע הענט. [דאקומענטירט] [14] דער מקור איז אין מסכת כתובות, דף קי"א ע"א. [דאקומענטירט] [14] דארט ווערט געברענגט אין נאמען פון רבי יוסי ברבי חנינא: "שלש שבועות הללו למה? אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקדוש ברוך הוא את הגוים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי". [דאקומענטירט] [14] רבי לוי לייגט צו נאך דריי, און צווישן זיי איז די שבועה וועגן דעם קץ. [דאקומענטירט] [14] אינטערעסאנט: אין דער אויסגאבע פון דער גמרא וואס מיר האבן גענוצט שטייט "ושלא ירחקו את הקץ", און אין אנדערע גירסאות שטייט "שלא ידחקו". [אומקלאר/מחלוקת] [14] דער רבי אליין רעדט וועגן דעם: "ובמדרשים מבואר הגירסא שלא ידחקו" (מאמר שלש שבועות, סימן כ"ז). [דאקומענטירט] [2] און אין א שפעטערן סימן ערקלערט ער, אז ביידע ווערטער גייען צוזאמען, ווייל ווער עס "דוחק" דעם קץ, מאכט אים "ווייטער" – "ואם כן העוברין על זה מרחיקין את הקץ" (סימן פ"ד). [דאקומענטירט] [2]

וואס הייסט "דחיקת הקץ"? [דאקומענטירט] דער רבי שרייבט, אז לויט דעם רמב"ם און די מדרשים "השבועה שלא ידחקו את הקץ כוללת כל מיני דחיקה, באיזה אופן שיהי'" (סימן כ"ו). [דאקומענטירט] [2] און ער באטאנט, אז דער איסור איז נישט נאר אויף א מלוכה: "וע"כ שאין השבועות דוקא על הקמת איזה מלוכה וחירות אלא על עשיית צעדים בדבר נגד גזירת הגלות שגזר השי"ת" (סימן פ"ג). [דאקומענטירט] [2] דאס הייסט: יעדער שריט וואס מען מאכט קעגן דער גזירה פון גלות. [דאקומענטירט] [2]

דא קומט דער דריטער יסוד: די גאולה קומט נאר פון דעם אויבערשטן. [דאקומענטירט] [1] אין דער הקדמה שרייבט ער: "כי אך הוא ית"ש המשעבד והגואל, אפס בלתו ית"ש גואלנו לימות המשיח". [דאקומענטירט] [1] אין מאמר שלש שבועות, סימן ס"ח, נעמט ער זיך צו מענטשן וואס האבן זיך געשטיצט אויף דעם רמב"ן'ס ווערטער אין זיין פירוש אויף שיר השירים, אז אידן וועלן ארויפגיין קיין ארץ ישראל מיט דער רשות און הילף פון די מלכים – אז דאס מיינט, אז א גאולה קען אנהייבן מיט דער רשות פון די אומות. [דאקומענטירט] [2] דער רבי ענטפערט, אז דער פסוק וואס דער רמב"ן ברענגט רעדט פון דער צייט נאך משיח'ס קומען, ווען די אומות וועלן אליין צוריקברענגען די אידן; ער רעדט נישט פון ווי די גאולה הייבט זיך אן. [דאקומענטירט] [2] דאס איז א קיצור אין אונזערע ווערטער, נישט קיין ציטאט. [אומקלאר/מחלוקת] און ער שליסט פון דעם רמב"ן'ס ווייטערדיגע ווערטער: "ומבואר בזה בפירוש שדעתו ז"ל שלא יהי' הגאולה ע"י שום השתדלות טבעי ואף לא יצטרכו לכלי זיין אלא במאמר ה'" (סימן ס"ח). [דאקומענטירט] [2] דאס הייסט: נישט דורך נאטירלעכע השתדלות, נישט מיט וואפן, נאר מיט דעם אויבערשטנסווארט. [דאקומענטירט] [2] און דער זמן איז פארבארגן: "והזמן סתום וחתום ואין אתנו יודע עד מה" (סימן מ"ח). [דאקומענטירט] [2]

פון דא קומט די שארפסטע ווארט פון דער שיטה: אז עס איז א שאלה פון אמונה. [דאקומענטירט] [2] "אם כן אין שום ספק שעשיית פעולה קלה כל שהיא לנצח בזרוע בשר טרם שהגיע הזמן הוא נגד האמונה בה' ובתוה"ק" (סימן כ"ה). [דאקומענטירט] [2] און: "מי שחושב שאפשר להתעלם ולצאת מן הגלות מעצמנו ובידינו הוא, הוא נגד האמונה בהשי"ת ובתורתו הקדושה בתכלית" (סימן מ"ה). [דאקומענטירט] [2] אין דער הקדמה שטעלט ער עס אזוי: "ואי אפשר שיהיו אלו שתי האמונות — אמונה במדינה זו, ואמונה בתוה"ק — באדם אחד, כי המה שני הפכים לגמרי". [דאקומענטירט] [1]

דא דארף מען זיין גענוי. [אומקלאר/מחלוקת] איז דאס בעיקר א הלכה, אדער בעיקר א שאלה פון אמונה? [אומקלאר/מחלוקת] די ענגלישע וויקיפעדיע אין איר ארטיקל וועגן די "דריי שבועות" שרייבט, אז ער האט נישט געהאלטן דאס עובר זיין אויף די שבועות פאר א שאלה פון הלכה, נאר פאר א סארט כפירה. [אומקלאר/מחלוקת] [30] פראפעסאר שאול מאגיד, וואס האט איבערגעזעצט טיילן פון דעם ספר אויף ענגליש, רופט "ויואל משה" א ספר פון הלכה, און "על הגאולה ועל התמורה" א ספר פון השקפה. [אומקלאר/מחלוקת] [16] און די ענגלישע וויקיפעדיע וועגן דעם ספר רופט אים "בעיקר א ספר פון הלכה". [אומקלאר/מחלוקת] [22] דער ספר אליין טוט ביידע: ער פלפל'ט אין גמרא און פוסקים, און ער רופט די זאך מיט ווערטער פון אמונה און כפירה. [דאקומענטירט] [2] דער צופוקער זאל זען ביידע זייטן פון דעם בילד, און נישט ארײנלייגן אין די ווערטער מער ווי זיי זאגן. [אומקלאר/מחלוקת]

דער פערטער יסוד איז ווארטן. [דאקומענטירט] [1] "אין לנו עכשיו זכות אחר לצאת מן הגלות, אלא אותו הזכות לשמור ולהמתין", שרייבט ער אין דער הקדמה. [דאקומענטירט] [1] און ער זאגט אפן אז דאס איז שווער: "וחזינן בזה שלהמתין ולייחל להגאולה הוא נסיון גדול". [דאקומענטירט] [1] וואס איז דער כח צו שטיין אין דעם נסיון? [דאקומענטירט] "וא"א לעמוד בזה אלא ע"י שימת לב להתורה"ק, ואך התורה"ק מגנת ומצלת". [דאקומענטירט] [1] ווארטן, לויט אים, איז נישט ליידיג זיצן; עס איז אן ארבעט פון אמונה, פון תשובה און פון לערנען. [אומקלאר/מחלוקת] [1][3] אין מאמר ישוב ארץ ישראל שרייבט ער: "ומבואר בזה שהתשובה צריכה להיות בתוך הגלות וגם אח"כ צריך להמתין עד שעת הסעודה" (סימן ק"ט). [דאקומענטירט] [3]

ער גיט אויך צו, אז די סיבות פון גלות און גאולה זענען נישט אין דער מענטשלעכער האנט צו פארשטיין: "עיקר ושרשי הדברים של כל עניני הגלות והגאולה... הם דברים סתומים וחתומים ולא נמסרו אלא להקב"ה בלבד" (מאמר שלש שבועות, סימן ע"ד). [דאקומענטירט] [2] דא ענדיגט זיך דער ראשי פרקים פון דער גלות-השקפה: א גזירה, א שבועה, א גאולה נאר פון הימל, אמונה, און ווארטן. [אומקלאר/מחלוקת] פון די פינף שטיינער וועט דער רבי בויען דעם גאנצן געביידע פון "ויואל משה", וואס מיר וועלן לערנען אין קאפיטל 7. [אומקלאר/מחלוקת]

6.3 זיך אפטיילן און קנאות: היטן דעם מחנה · 2:50:00–2:57:00

פון די יסודות פון אמונה גייט מען צו א פראקטישער שאלה: ווי אזוי לעבט מען אין א וועלט וואו אנדערע אידן גייען אויף אן אנדער וועג? [אומקלאר/מחלוקת] דער סאטמארער רב'ס תשובה האט צוויי טיילן: זיך אפטיילן, און נישט שווייגן. [אומקלאר/מחלוקת] [1][2]

דער אפטייל האט אנגעהויבן לאנג פאר דער מדינה. [דאקומענטירט] [5][9] לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע, האט ער שוין אלס יונגער רב פארבאטן יעדע פארבינדונג מיט ציוניסטן, אריינגערעכנט דעם "מזרחי". [דאקומענטירט] [6] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האט ער אין 1920 זיך באטייליגט אין אן אסיפה פון רבנים אין גרויסווארדיין, וואס האט ארויסגעגעבן א פארבאט אויף יעדער פארבינדונג מיט ציוניסטן און מיט מזרחי. [דאקומענטירט] [5] אין זומער 1922 האט זיך פארזאמלט אן אסיפה פון רבנים אין טשאפ, אונטער דער פירערשאפט פון דעם מונקאטשער רב, און זי האט ארויסגעגעבן א קול-קורא קעגן אגודת ישראל. [דאקומענטירט] [5] אויף דעם געדרוקטן קול-קורא פון טשאפ, וואס איז דא היינט אין ארכיוו, שטייט אויך דער נאמען פון ר' יואל טייטלבוים צווישן די חותמים. [דאקומענטירט] [21] ער האט, לויט די ענגלישע מקורות, געשטיצט דעם מונקאטשער רב אין זיין קאמף קעגן דער וועלט-אגודה. [דאקומענטירט] [6]

דער ספר "ויואל משה" ערקלערט דעם אפטייל מיט דין. [דאקומענטירט] [2] ער שרייבט, אז ווען מען האט נישט קיין כח זיי צו פירן, "החיוב להתרחק מהם כמטחוי קשת ומכש"כ שלא ליתן להם איזה חיזוק ח"ו" (מאמר שלש שבועות, סימן מ"ו). [דאקומענטירט] [2] און ער ענטפערט אויף דער טענה, אז מען דארף זיך פארבינדן כדי צו פארבעסערן פון אינעווייניג: "וזהו מבואר עד כמה שצריך להתרחק מחברותם אף מקלה נתיבתם אפילו כדי לתקן" (סימן קי"ז). [דאקומענטירט] [2] אין דער הקדמה לערנט ער דאס זעלבע ארויס פון דעם ווי א צדיק דארף זיך האלטן צווישן רשעים: "כי עמידת צדיק בין רשעים כאלו מזיק להעולם שנמשכין אחריהם". [דאקומענטירט] [1] דאס הייסט: דער צדיק'ס אנוועזנהייט גיט זיי חשיבות, און די וועלט גייט נאך זיי. [אומקלאר/מחלוקת] [1]

אבער דער אפטייל איז נישט קיין שטילקייט. [דאקומענטירט] [1] די צווייטע זייט פון דער שיטה איז די חוב פון מחאה און תוכחה. [דאקומענטירט] [1] אין דער הקדמה פרעגט ער פון דער גמרא אין שבת, נ"ה, וואס זאגט אז מען מוז מוחה זיין אפילו ווען מען זעט פאראויס אז מען וועט נישט אויפטון, און ער טייטשט, אז ווען דער כבוד פון דעם אויבערשטן איז נוגע, "ואין להתחשב כלל למה שיאמרו הבריות, אם הדבר נוגע לכבודו ית"ש ולכבוד תורתו הקדושה". [דאקומענטירט] [1][28] ער שרייבט, אז שווייגן איז א הסכמה: "כי שתיקה כל הדור ודאי שתיקה כהודאה גמורה". [דאקומענטירט] [1] און דערפאר: "ועי"כ אחריות גדול ועצום מוטל עלינו לצעוק ככרוכי' גלוי לכל ישראל נגד הטומאה העמוקה שהתפשטה כל כך בדורינו". [דאקומענטירט] [1] ער לייגט צו: "שאם נעשה בדור תועבה כזאת אי אפשר לעבור עליה בשתיקה שלא לערוך עכ"פ מלחמה נגדה עד שיהי' נשמע קול מלחמה במחנה". [דאקומענטירט] [1]

צו וועמען שרייבט ער? [דאקומענטירט] [1] ער זאגט עס אליין: "שאינני כותב כלל לכל אלה הכתות שאסרו חז"ל להוכיחם, כי אם לאנשים מועטים המבקשים לידע האמת". [דאקומענטירט] [1] און: "ואם יעלה בידי שאזכה להוציא מהמבוכה בדעה הרעה הזאת אף אחד מישראל, הכל כדאי". [דאקומענטירט] [1] און נאך שארפער, ווען ער שרייבט פון זיינע אייגענע געפילן: "אך כל מגמתי בדברי אלה להציל את הנפשות העגומות מאחינו בני ישראל". [דאקומענטירט] [1] די קנאות, לויט זיין אייגענער באשרייבונג, איז א מחאה קעגן א שיטה, און א פרואוו צו ראטעווען אידן – נישט א שנאה צו מענטשן. [אומקלאר/מחלוקת] [1] ווי ווייט דאס איז געווען אזוי אין דער פראקטיק, זענען די מיינונגען צעטיילט, און דאס וועט קומען אין קאפיטל 9. [אומקלאר/מחלוקת]

ער ווייסט אז די מחאה וועט ברענגען בזיונות. [דאקומענטירט] [1] "כי כן דרך הציונים מעולם, וביותר הדתיים הנגררים אחריהם, לשפוך בוז וקלון חרופין וגדופין ואיומים נוראים", שרייבט ער, און ענטפערט: "אבל אברך את ה' אשר יעצני שלא להתחשב כלל עם כל דבריהם כאפס וכאין המוחלט". [דאקומענטירט] [1] פון א ספר וואס ער האט געשריבן שפעטער, "על הגאולה ועל התמורה", ברענגען אונזערע לערן-נאטיצן די ווערטער: "אבל הלוחמים בעד האמת אף שמועטים הם בתכלית המיעוט הן המה שהצילו את הדור" – ביי דעם מעשה פון די קנאים אין דער צייט פון שבתי צבי. [דאקומענטירט] [24] די ווערטער

האבן מיר נאך נישט ווידער איבערגעקוקט אויף א סקאן פון יענעם ספר; פאר מען ווייזט זיי אויפן עקראן, דארף מען עס טון. [אומקלאר/מחלוקת] [24]

האט די קנאות געהאט גרענעצן? לויט דער העבראישער וויקיפעדיע וועגן חסידות סאטמאר – יא. [אומקלאר/מחלוקת] דער מקור שרייבט, אז דער רבי האט געוויזן אויך פראגמאטיזם: ער האט זיך געטראפן מיט רבנים און רביים פון דער אגודה; ער האט זיך געשטעלט קעגן דעמאנסטראציעס בשעת דער מלחמה פון 1967, צוליב פיקוח נפש; און ער האט נישט פארבאטן שטאטישע וואלן אין ארץ ישראל, וואס ער האט פארגליכן צו א בוי-קאמיטעט. [אומקלאר/מחלוקת] [8] [8] די אידישע וויקיפעדיע שרייבט, אז ער האט נישט געליטן פאלשע, איבערגעטריבענע מערכות, און אז ער פלעגט זאגן אז אזעלכע מערכות מאכן נאר א בושה פאר די אמת'ע קנאים. [טראדיציאנעלער באריכט] [7] דערויף ברענגט די וויקיפעדיע קיין מקור. [אומקלאר/מחלוקת] [7] א דאקומענט פון יענער צייט ווייזט, אז אויך די מחאה איז געווען אונטער דער אויטאריטעט פון דער קהלה: לויט דער "דזשואיש טעלעגראפיק עידזשענסי", זענען אין יאנואר 1969 דריי בחורים אויסגעשלאסן געווארן פון "תורה ויראה", ווייל זיי זענען געגאנגען צו א דעמאנסטראציע ביים פאראייניגטע פעלקער אן רשות. [דאקומענטירט] [23]

נאך א גרענעץ קומט פון דער שיטה אליין. [אומקלאר/מחלוקת] די קנאות אין זיינע ספרים איז געווענדט קעגן א שיטה צווישן אידן, נישט קעגן די אומות. [אומקלאר/מחלוקת] [2][16] ביי דער שבועה פון "דחיקת הקץ" ברענגט ער דעם תרגום יונתן: "מבואר גם בתרגום יונתן הפי' בהשבועה של דחיקת הקץ שלא להתגרות בעמי ארעא למיפק מן גלותא" (מאמר שלש שבועות, סימן כ"ד). [דאקומענטירט] [2] דאס הייסט: נישט רייצן די פעלקער פון דער וועלט כדי ארויסצוגיין פון גלות. [דאקומענטירט] [2] אזוי איז דער זעלבער יסוד, וואס האט געמאכט די מחאה שארף, אויך געווען א צאם אויף איר. [אומקלאר/מחלוקת]

ווי זעען עס די היסטאריקער? [אומקלאר/מחלוקת] דער היסטאריקער מנחם קרן-קראץ רופט אים אין זיין בוך "הקנאי" (2020), לויט דעם באריכט פון דוד מאיערס, דאס קלאסישע ביישפיל פון "עקסטרעמער ארטאדאקסיע", און האלט אז זיין קריטיק איז נישט געווען קיין חידוש און נישט ספעציעל משפיע ביז "על הגאולה ועל התמורה". [אומקלאר/מחלוקת] [19] דער היסטאריקער דוד מאיערס, וואס ברענגט די שיטה פון קרן-קראץ, באמערקט, אז די טענה שטימט נישט גאנץ מיט דער גרויסער אויפמערקזאמקייט וואס די וויסנשאפט גיט אים היינט; און מאגיד לייענט די ספרים אלס א פולע, ערנסטע טעאלאגיע. [אומקלאר/מחלוקת] [16][19] די חסידים, פון זייער זייט, זעען אין דער קנאות א המשך פון די קנאים פון אלע דורות. [טראדיציאנעלער באריכט]

6.4 צניעות, לבוש, אידיש, און די חומרות אין הלכה · 2:57:00–3:04:00

א שיטה וואס לערנט "זיך אפטיילן" מוז האבן א פנים וואס מען זעט אויף דער גאס. [אומקלאר/מחלוקת] ביי סאטמאר איז דאס פנים געווען דער לבוש, די שפראך, און א שטרענגער סדר אין הלכה. [דאקומענטירט] [9][20]

דער אלטער מקור פאר דעם געדאנק איז א מדרש. [דאקומענטירט] [15] אין ויקרא רבה, פרשה ל"ב, שטייט: "בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא ביניהם אחד מהן פרוץ בערוה". [דאקומענטירט] [15] אין דעם מדרש ווי מיר האבן אים געזען, ווערן דערמאנט דער נאמען און די שפראך; "דער לבוש", וואס מען הערט אפט אין דעם זעלבן אטעם, שטייט נישט אין דער גירסא וואס מיר האבן געזען, און מען דארף זוכן וואו עס ווערט צוגעלייגט. [אומקלאר/מחלוקת] [15] אין אונגארן האבן די שטרענגע רבנים פון די 1860ער יארן גענומען דעם געדאנק און אים געמאכט פאר א פראגראם: ווי מיר האבן געזען, האט ר' עקיבא יוסף שלעזינגער, לויט די היסטאריקער, געגעבן דעם אידישן לשון און דעם אידישן לבוש א חשיבות פון קדושה. [אומקלאר/מחלוקת] [6][9][10]

דער זעלבער מדרש רעדט פון "שמם", די נעמען. [דאקומענטירט] [15] ר' הלל ליכטענשטיין, לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע, האט שטארק גערעדט קעגן נוצן נעמען וואס זענען נישט די אלטע אידישע נעמען, קעגן נאכמאכן די גויאישע מנהגים און דעם לבוש פון די גויים, און קעגן וועלטלעכע לימודים. [דאקומענטירט] [11] אזוי זעט מען אז "שם, לשון און מלבוש" איז שוין דריי דורות פאר סאטמאר אין אמעריקע געווען א פראגראם פון די אונגארישע שטרענגע. [אומקלאר/מחלוקת] [10][11]

ביים סאטמארער רב איז די אידישע שפראך געווען די שפראך פון לעבן און פון לערנען. [דאקומענטירט] [9][20] פון דער אנדערער זייט האט ער געשריבן א גאנצן מאמר, דעם דריטן מאמר פון "ויואל משה", וועגן לשון הקודש און ווי אזוי מען טאר נישט מאכן פון איר א טאג-טעגלעכע שפראך. [דאקומענטירט] [4] א פאר ווערטער פון דארט, כדי צו פארשטיין דעם יסוד: "ובזה מיושבין כל הקושיות שבודאי מצוה גדולה לירא' ה' האמיתים ידיעת הלשון. אבל להרגיל את העם לדבר בלה"ק זה א"א" (מאמר לשון הקודש, סימן י"ח). [דאקומענטירט] [4] דאס הייסט: צו קענען דעם לשון איז א מצוה פאר ערליכע אידן, אבער צוגעוויינען דעם עולם צו רעדן אין לשון הקודש קען מען נישט. [דאקומענטירט] [4] און ער שרייבט, אז אפילו אין דער צייט פון בית שני האבן אידן גערעדט אין אנדערע שפראכן: "אבל לא אמרו מצוה לדבר בלה"ק אלא ללמד את הבן שידע בו עכ"פ" (סימן ט"ז). [דאקומענטירט] [4] ער ברענגט ראיה פון דער צייט פון בית שני, אז אפילו די כהנים ביי דער עבודה האבן גערעדט גריכיש: "ועכ"פ חזינן בזה דגם הכהנים בעבודתם בבית המקדש היו רגילין יותר ביונית מבעברית" (סימן י"ד). [דאקומענטירט]
[4] די נקודה פון די ראיות, לויט אונזער פארשטאנד: די קדושה פון לשון הקודש פאדערט נישט, אז מען זאל אין איר רעדן וואכעדיגע זאכן. [אומקלאר/מחלוקת] [4] און ער שרייבט, אז זינט מען האט אנגעהויבן לערנען דעם לשון "לשם גוי כמו שאר לשונות", האט מען אים נישט געוואלט לערנען מיט א קינד "טרם שהוקבע בנפשו התורה והאמונה" (סימן י"ג). [דאקומענטירט]
[4] די פולע ראיות און די שאלה פון דער נייער העברעאישער שפראך וועלן קומען אין קאפיטל 7. [דאקומענטירט]

אויך די הברה איז געווארן א סימן. [דאקומענטירט] [4] אין דעם זעלבן מאמר שרייבט ער, אז דער טויש פון דער אשכנזישער הברה אויף דער ספרדישער איז איינגעפירט געווארן פון די ציוניסטן "להרחיב גבול הציונות" (סימן כ"ו). [דאקומענטירט] [4] ביי סאטמאר האט מען דעריבער געהאלטן ביי דער אשכנזישער הברה פון דער היים. [אומקלאר/מחלוקת] [4][9] היסטאריקער שרייבן אז סאטמאר איז געווען איינע פון די הויפט-כוחות וואס האבן אויפגעהאלטן אידיש אלס א לעבעדיגע שפראך אין אמעריקע.

[דאקומענטירט] [9]

דער לבוש. [דאקומענטירט] ווי מיר האבן געזען אין קאפיטל 4, האבן די תקנות פון דער קהלה, און דער שטייגער פון וויליאמסבורג, געהאלטן ביים לבוש פון דער אלטער היים. [דאקומענטירט] [20] די ענגלישע וויקיפעדיע באשרייבט סאטמאר מיט א פולער אפווארפונג פון דער מאדערנער קולטור – דאס איז איר באשרייבונג, איבערגעזעצט. [דאקומענטירט] [6][9] א פסק פון דעם רבי'ן וועגן יעדן פרט פון לבוש – וואס מען מוז און וואס מען טאר נישט – האבן מיר נישט געפונען אין די מקורות וואס מיר האבן געזען. [אומקלאר/מחלוקת] דאס מוז מען זאגן אפן, כדי מען זאל נישט צושרייבן צו אים א מנהג וואס איז שפעטער געוואקסן. [אומקלאר/מחלוקת]

צניעות. [דאקומענטירט] דער רבי האט ארייַנגעלייגט גרויס כח אין צניעות, און דאס איז א זאך וואס אלע מקורות זאגן.
[דאקומענטירט] [5][9] אין קאפיטל 5 האבן מיר געזען זיינע ווערטער וועגן חינוך פון מיידלעך, פון מאמר לשון הקודש.
[דאקומענטירט] [4] די בארימטע מחלוקת מיט ר' משה פיינשטיין וועגן דער הייך פון דער מחיצה אין שול געהערט צו דעם געביט, און מיר וועלן זי ברענגען מיטביידע זייטן אין קאפיטל 9. [דאקומענטירט] [6]

די חומרות אין הלכה. [דאקומענטירט] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, איז ער נאכגעגאנגען דעם דברי חיים אין שטרענגקייט ביי מקואות. [דאקומענטירט] [5] ער האט זיך געשטעלט קעגן א מאשין צו איבערקוקן סת"ם, ווי מיר האבן געזען, און קעגן שבת-לעפטן. [דאקומענטירט] [5] לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע, האט ער זיך געשטעלט קעגן נוצן א רער ביי מציצה.
[דאקומענטירט] [6] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט, אז ביי שמיטה האט ער פאר זיך אליין געהאלטן א חומרא, אבער ער האט עס נישט אויסגעשריגן פאר א פסק פאר דעם ציבור. [דאקומענטירט] [5] דאס איז א וויכטיגער פרט: נישט יעדע חומרא וואס ער האט געהאלטן פאר זיך, האט ער אויפגעלייגט אויף אנדערע. [אומקלאר/מחלוקת] [5]

פארוואס אזויפיל שטרענגקייט? [אומקלאר/מחלוקת] די היסטאריקער ערקלערן עס מיט דער אונגארישער ירושה: א קהלה וואס האט געזען ווי "קליינע" ענדערונגען האבן געפירט צו גרויסע, האט זיך געהיטן פון יעדן ערשטן טריט. [אומקלאר/מחלוקת] [10][16] די חסידים ערקלערן עס מיט יראת שמים און מיט אחריות פאר דעם דור נאך דעם חורבן. [טראדיציאנעלער באריכט] ביידע ערקלערונגען שליסן זיך נישט אויס. [אומקלאר/מחלוקת] דער רבי אליין, אין דער הקדמה צו "ויואל משה", שרייבט אז ער האט נישט מחדש געווען פון זיך: "כי לא כתבתי כלום מדעת עצמי, אלא לקטתי הכל מדברי חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים".

[דאקומענטירט] [1]

6.5 דער רב און דער רבי: אויטאריטעט און פירערשאפט · 3:04:00–3:10:00

דער סאטמארער רב איז געווען ביידע: א רב, א פוסק וואס ענטפערט שאלות אין הלכה, און א רבי, א צדיק צו וועמען חסידים קומען. [דאקומענטירט] [5][9] וועלכע פון די צוויי איז געווען דער עיקר? [אומקלאר/מחלוקת] דא זענען די מקורות אינטערעסאנט, ווייל זיי ווייזן אויף א בילד וואס איז נישט ווי מען וואלט געמיינט. [אומקלאר/מחלוקת]

די ענגלישע וויקיפעדיע ווענגן חסידות רעכנט סאטמאר צווישן די הויפן וואו די רביים זענען בעיקר תלמידי חכמים און פוסקים, וואס האבן זייער אויטאריטעט ענליך צו געווענליכע רבנים. [דאקומענטירט] [31] די העברעאישע וויקיפעדיע ווענגן חסידות סאטמאר גייט נאך ווייטער: אין זיינע יארן, שרייבט זי, איז סאטמאר געווען א ארגאניזאציע פון מענטשן וואס גייען נאך זיין אידעאלאגישן וועג און האלטן אויף קהלה-מוסדות, און נישט קיין חסידות וואו דער עיקר איז די התקשרות צום רבי'ן. [אומקלאר/מחלוקת] [8] לויט דעם זעלבן מקור, איז נישט געווען קיין חיוב צו דאווענען מיט דעם רבי'ן יעדן שבת און יום טוב, און ערשט נאך 1979, אונטער זיין ממלא מקום, איז סאטמאר געווארן א "רעגולערע" חסידות. [אומקלאר/מחלוקת] [8] די חסידים וואס געדענקען יענע יארן, דערציילן אבער אויך פון א שטארקער התקשרות צו דעם רבי'ן. [טראדיציאנעלער באריכט] דא האבן מיר צוויי בילדער, און מיר ווייזן ביידע. [אומקלאר/מחלוקת]

פארוואס? [אומקלאר/מחלוקת] די העברעאישע וויקיפעדיע פארבינדט עס מיט זיין מיינונג אז "שנשתכחה תורת הבעל שם טוב" – אז דער אמת'ער דרך פון דעם בעל שם טוב איז פארגעסן געווארן. [דאקומענטירט] [8] די ענגלישע וויקיפעדיע ווענגן "ויואל משה" שרייבט, אז דער ספר טענה'ט קעגן מאכן החלטות לויט מעשיות פון חסידישע רביים, בפרט אין הלכה; אז א בלינדע אמונה אין צדיקים איז נאריש, ווייל אפילו אמת'ע גדולים קענען זיך טועה זיין; און אז א מענטש דארף אליין נאכקוקן די מקורות. [אומקלאר/מחלוקת] [22] דאס איז די באשרייבונג פון דער וויקיפעדיע, איבערגעזעצט; אין וועלכע סימנים דאס שטייט, גיט זי נישט, און מיר האבן עס נאך נישט געפונען. [אומקלאר/מחלוקת] [22] דער אנטראפאלאג דזשעראם מינץ שרייבט, אז דער רבי האט אפט מקטין געווען מעשיות פון מופתים. [אומקלאר/מחלוקת] [18]

אין "ויואל משה" אליין געפינט מען א נאענטן געדאנק, ביים ענין פון פירער וואס האבן זיך טועה געווען. [דאקומענטירט] [2] ער שרייבט: "שע"י עון הדור נתמנים הרבה פרנסים שאינם מהוגנים אבל גם הכשרים והמהוגנים באים לידי סמיות עינים" (מאמר שלש שבועות, סימן ק"נ). [דאקומענטירט] [2] דאס הייסט: נישט נאר אומווערדיגע פירער טועה'ן; אויך די ערליכע ווערן פארבלענדט. [דאקומענטירט] [2] אין דער הקדמה רעכנט ער אויס פארוואס: "גם רבים הם המשוחדים מחמת כבוד או ממון, או משום אימתא דציבורא וכדומה". [דאקומענטירט] [1] און ער שרייבט ווענגן דעם געדאנק פון א מלוכה פאר משיח: "בזה נתפסו הרבה כשרים מישראל כי גדול כח היצר המסמא עינים בזה ולא שמו על לבם". [דאקומענטירט] [1] פון דא זעט מען א וויכטיגן פרט פון זיין שיטה: די אויטאריטעט ליגט נישט אין א פערזאן, נאר אין דער תורה און אין די מקורות. [אומקלאר/מחלוקת] [1][2]

דער זעלבער געדאנק ארבעט אויך אין דער אנדערער ריכטונג: צו באשיצן א גדול פון א פאלשן פירוש. [אומקלאר/מחלוקת] [16] אין מאמר לשון הקודש, לויט מאגיד'ס ענגלישער איבערזעצונג (ז' 132–133), שרייבט ער אויף מענטשן וואס לייענען די ווערטער פון דעם חפץ חיים אזוי, ווי ער וואלט מתיר געווען א זאך וואס איז אן ענטפערטע הלכה, אז דאס איז א בזיון פאר דעם צדיק, און אז דער חפץ חיים האט נישט מתיר געווען וואס איז אסור. [אומקלאר/מחלוקת] [16] דאס איז א קיצור פון א טייטש, נישט די ווערטער פון דעם אריגינאל, און דעם סימן האבן מיר נאך נישט געפונען. [אומקלאר/מחלוקת] [16] און אויך דארט, ביי דער שאלה פון וועמען מען נעמט פאר א מלמד, ברענגט ער די גמרא אין מועד קטן, אז מען לערנט נאר פון א רב וואס איז "דומה למלאך", און לייגט צו – לויט מאגיד'ס טייטש – אז מחשבות פון הארץ קען מען נישט אפשאצן, און דערפאר דארף מען זיך היטן נאך מער. [אומקלאר/מחלוקת] [16]

וואו זשע ליגט די אויטאריטעט? [אומקלאר/מחלוקת] זיין תשובה: אין דעם מסורה פון די ראשונים און די ערשטע גדולים. [דאקומענטירט] [2] "אין בכח כל הדור הזה להבריא מאומה אלא להסתכל בעקבי הצאן דרכי אבותינו ורבותינו הראשונים" (מאמר שלש שבועות, סימן ק"ס). [דאקומענטירט] [2] און אין דעם זעלבן סימן באשרייבט ער די אלטע גדולים: "שהי' דעתם ברורה להתרחק מהציונות מהם ומהמונם ומכל פעולותיהם". [דאקומענטירט] [2] ער לייגט אויך פאר, אז א רוב איז נישט קיין ראיה: "ואף העומדים בדעת שלימה ורואים האמת מפחדים לגלות את אשר בלבבם מאימתא דציבורא המרובה ומבהיל

הרעיון, ופשיטא דלא אזלינן בתר רובא במצב כזה" (סימן קע"ד). [דאקומענטירט] [2] פון א שפעטערן ספר, "על הגאולה ועל התמורה", ברענגען אונזערע לערן-נאטיצן: "ובודאי שאין בכוחינו לדרוך על דרכים חדשים שלא הורו לנו אבותינו ורבותינו הקדושים" (סימן ק"ז). [דאקומענטירט] [24] אויך דאס דארף מען נאכקוקן אויף א סקאן פאר מען ווייזט עס. [אומקלאר/מחלוקת] [24]

דער רב אלס פוסק. [דאקומענטירט] זיינע תשובות אין הלכה זענען געדרוקט אין שו"ת "דברי יואל", און זיין סעקרעטאר ר' אפרים אשכנזי האט, ווי מיר האבן געזען, אויסגערעכנט אין דער הקדמה די פוסקים אויף וועמען ער האט זיך געשטיצט. [דאקומענטירט] [5][21] וועגן די ספרים אליין – וואס ער האט געשריבן און וואס תלמידים האבן צוזאמענגעשטעלט – וועלן מיר רעדן אין קאפיטל 8. [דאקומענטירט]

דער רבי אלס פירער פון א קהלה. [דאקומענטירט] ווי מיר האבן געזען אין קאפיטל 4, האבן די תקנות פון קהל ייטב לב פון 1952 געמאכט דעם רבי'ן פאר דער העכסטער אויטאריטעט פון דער קהלה אויף זיין לעבן, מיט א פרעזידענט און א וועד וואס פירן די געשעפטן. [דאקומענטירט] [20] אזוי האט זיך אין איין מענטש פאראייניגט די אויטאריטעט פון א פוסק, פון א רבי, און פון א קהלה-פירער. [אומקלאר/מחלוקת] און דאך, לויט זיינע ווערטער, איז די לעצטע אויטאריטעט נישט ער, נאר "דברי חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים", פון וועלכע ער זאגט אז ער האט "לקטתי הכל". [דאקומענטירט] [1]

6.6 ווי חסידים האבן געלעבט מיט דער שיטה · 3:10:00–3:15:00

א שיטה וואס שטייט נאר אין ספרים בלייבט א געדאנק; ביי סאטמאר איז זי געווארן א לעבנסשטייגער. [אומקלאר/מחלוקת] ווי האט עס אויסגעזען אין א געווענליכן טאג? [אומקלאר/מחלוקת]

די אידישע וויקיפעדיע פאסט עס צוזאמען אין פיר פונקטן: ער האט געקעמפט קעגן זיך באטייליגן אין דער ציוניסטישער רעגירונג, קעגן וואלן, קעגן זיך פרייען מיט זייערע נצחונות, און קעגן נעמען געלט פון זייער קאסע. [דאקומענטירט] [7] די פיר פונקטן זענען געווארן די סימנים פון א סאטמארער חסיד, אין ארץ ישראל און אין דער גאלה. [אומקלאר/מחלוקת] [7][8] ווי ווייט יעדער פונקט שטייט קלאר אין "ויואל משה", און ווי ווייט ער איז שפעטער פעסטגעשטעלט געווארן ביי דער קהלה, וועלן מיר אויסטיילן אין קאפיטל 7. [אומקלאר/מחלוקת]

די שיטה האט אבער נישט געהייסן זיך אפטיילן פון אידן אין ארץ ישראל. [דאקומענטירט] [2] אין מאמר שלש שבועות, ארום סימן כ"ג, שרייבט ער אז מען מוז זיך מטריח זיין אויף אלע אופנים צו שטיצן די איינוואוינער פון ארץ ישראל, בגשמיות און ברוחניות, "בפרט עכשיו", ווייל מען דארף זיי ראטעווען פון מינות; און ער דערמאנט אז ער אליין האט זיך שטארק גע'מטריח' דערין. [דאקומענטירט] [2] דאס איז אונזער קיצור פון זיינע ווערטער, נישט קיין ציטאט, און דער גענויער סימן איז נאך נישט נאכגעקוקט. [אומקלאר/מחלוקת] [2] ביי חסידים איז די שטיצע פאר ערליכע אידן אין ארץ ישראל, און פאר די מוסדות פון דער עדה החרדית, געווען א טייל פון דער שיטה, נישט קעגן איר. [טראדיציאנעלער באריכט]

אין וויליאמסבורג האט די שיטה געהאט א פנים: אן אייגענע שול-סיסטעם, אן אייגענע כשרות, אן אייגענע צייטונג, און אידיש אויף דער גאס – אלעס וואס מיר האבן געזען אין קאפיטל 5. [דאקומענטירט] [9][20] ווי מיר האבן דערמאנט, שרייבט די אידישע וויקיפעדיע, אז אין די ערשטע יארן האבן מאדערנע אידן געגרופן יעדן איד וואס איז געווען פרום ווי אין דער אלטער היים "א סאטמארער". [טראדיציאנעלער באריכט] [7] דער נאמען פון א שטאט אין טראנסילוואניע איז געווארן א נאמען פאר א וועג. [אומקלאר/מחלוקת]

ווי האבן חסידים געלערנט די שיטה? [אומקלאר/מחלוקת] דער ספר "ויואל משה" איז א שווערער ספר, פול מיט פלפול אין גמרא, ראשונים און אחרונים, און נישט יעדער בעל הבית האט אים געלערנט פון אנהייב ביז סוף. [אומקלאר/מחלוקת] [16][22] פילע חסידים האבן די שיטה באקומען דורך די דרשות פון דעם רבי'ן, דורך די מלמדים און ראשי ישיבות, און דורך דעם לעבנסשטייגער אליין. [טראדיציאנעלער באריכט] דאס איז א וויכטיגער פונקט פאר דעם צופוקער: נישט יעדע זאג וואס מען הערט היינט אין סאטמארער קרייזן, שטייט אין "ויואל משה". [אומקלאר/מחלוקת] אין דעם דאקומענטאר שטעלן מיר אלעמאל אוועק, וואס שטייט אין ספר, מיט מאמר און סימן, און וואס איז א שפעטערע המשכה אדער א פירוש. [אומקלאר/מחלוקת]

די שיטה האט אויך געהאט א פרייז. [אומקלאר/מחלוקת] חסידים זענען געשטאנען אליין קעגן א גרויסן טייל פון דער אידישער וועלט, און זיי האבן געהערט ווערטער פון קריטיק – וואס מיר וועלן ברענגען מיט יושר אין קאפיטל 9. [אומקלאר/מחלוקת] דער רבי אליין שרייבט אין דער הקדמה, אז פאר אים איז דאס נישט געווען קיין פאליטיק, נאר א שמערץ: "כי נשבר לבי בקרבי ועומד ומלפה אני אך לרחמי שמים". [דאקומענטירט] [1] און ווען ער ערקלערט דעם נאמען פון דעם ספר, שרייבט ער: "ולפי שהקונטרס הזה מטרתו לבאר השבועה שהשביע הקב"ה את ישראל, שפיר שייך עליו שם ויואל משה". [דאקומענטירט] [1] די ווערטער "ויואל משה" זענען פון א פסוק אין פרשת שמות: "ויואל משה לשבת את האיש" – משה רבינו האט מסכים געווען צו בלייבן ביי יתרו אין מדין. [דאקומענטירט] [29] רש"י ברענגט צוויי פירושים: לויט דעם תרגום מיינט עס "ער האט געוואלט", און לויט דעם מדרש איז "ויואל" א "לשון אלה", א שבועה – "נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו". [דאקומענטירט] [29] דער רבי נעמט דעם מדרש. [דאקומענטירט] [1] ער פרעגט: יתרו האט געזען אז משה רבינו איז א הייליגער מענטש, דער וואס וועט אויסלייזן די אידן – פארוואס האט ער אים געדארפט באשווערן, און נישט זיך באנוגענען מיט א הבטחה? [דאקומענטירט] [1] זיין תשובה: יתרו האט געוואוסט אז משה וועט צוריקגיין קיין מצרים אויסלייזן די אידן, און מען האט מורא געהאט, אז פון גרויס אהבת ישראל, ווען ער וועט זען די צרות פון זיין פאלק, "אולי יקדים לילך לשם קודם הזמן, לכן השביע אותו". [דאקומענטירט] [1] און ער ברענגט פון דער גמרא אין נדרים, אז ווען דער אויבערשטער האט אים שפעטער געשיקט, האט ער געדארפט גיין קיין מדין לאזן מתיר זיין די שבועה. [דאקומענטירט] [1] און ער לייגט צו: "כי על השבועה בודאי לא יעבור ולא יבוא לידי דחיקת הקץ". [דאקומענטירט] [1] אזוי ווערט אפילו דער נאמען פון ספר א לימוד אין דער שיטה: א שבועה וואס האלט צוריק פון גיין "קודם הזמן". [אומקלאר/מחלוקת] [1] און ער שרייבט אויך, אז אין דעם נאמען איז "מוזכר שמי הדל בצירוף שמו הקדוש של ק"ז הישמח משה זללה"ה", זיין עלטער-זיידע, "אשר מסר נפשו כל ימיו על הגאולה". [דאקומענטירט] [1]

אזוי פארבינדט זיך דער סוף פון דעם קאפיטל מיט זיין אנהייב. [אומקלאר/מחלוקת] די ווארצלען אין אונגארן, דער ייחוס פון דעם ישמח משה, די אמונה אין א גלות וואס איז א גזירה, דער אפטייל, די מחאה, דער לבוש און דער לשון – אלעס קומט צוזאמען אין איין ספר. [אומקלאר/מחלוקת] וואס שטייט אין יענעם ספר, מאמר נאך מאמר, סימן נאך סימן – דאס איז דער קומענדיגער קאפיטל. [דאקומענטירט]

2. בילדער און פילם-מאטעריאל

כללים פאר אלע בילדער אין דעם קאפיטל: נאר מענער; קיין פרויען און קיין מיידלעך – אויך נישט אין המון-בילדער; קיין קירכן, טורעמס מיט צלמים, קריסטלעכע סימנים (אכטונג ביי שטאט-בילדער פון פרעשבורג, מיכאלאוויץ און סאטמאר, וואו קירכן-טורעמס שטייען אין הינטערגרונט – מען שניידט זיי אויס אדער מען נעמט נישט דאס בילד); קיין סטאטועס פון מענטשן; קיין אויפשריפטן מיט פרויען-נעמען. דער קאפיטל איז א קאפיטל פון ספרים: מערסטנס ווייזט מען סקאנס פון שער-בלעטער און פון די ציטירטע שורות, מיט די ווערטער אונטערגעשטראכן – נאר פון אמת'ע סקאנס, קיינמאל נישט פון א קינסטלעכער "רעקאנסטרוקציע". פון רבי יואל: נאר בילדער מיט א באשטעטיגטן מקור און יאר (1936/1938 ביי דער באן-סטאנציע אין סאטמאר; 1958 ביי דעם התאחדות הרבנים) – אלע אויף Wikimedia Commons, פובליק דאמעין.

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
1	6.0	שווארצער עקראן, דער קעפל "קאפיטל 6: די שיטה – יסודות אין תורה און השקפה"; א בית מדרש ביי נאכט, ספרים אויף א שטענדער	אייגענע גראפיק; פילם פון אן אמת'ן בית מדרש (בלויז מענער)	המשך פון דעם סוף פון קאפיטל 5
2	6.1	שער-בלאט פון שו"ת חתם סופר (ערשטער דרוק)	HebrewBooks.org (זוכן "חתם סופר שו"ת")	א סקאן, נישט א נייע גראפיק

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
3	6.1	דער ציון פון דעם חתם סופר אין פרעשבורג (בראטיסלאווע), דער אונטערערדישער אוהל	Wikimedia Commons: "Mauzóleum Chatama Sofera 2010 01.jpg" (CC BY 2.0), "Mausoleum of Moses Sofer.jpg" (CC BY-SA 3.0)	נאר די מצבות און דער אוהל; קיין מענטשן
4	6.1	אן אלטע ליטאגראפיע פון דעם חתם סופר (ארום 1830)	Wikimedia Commons, בלאט "Moses Sofer" (די ליטאגראפיע אויף ען-וויקיפעדיע)	צו שרייבן "ליטאגראפיע, ארום 1830 – נישט קיין פאטאגראפיע"
5	6.1	משנה ערלה ג, ט – די שורה "החדש אסור מן התורה בכל מקום" אין א דפוס פון משניות	HebrewBooks.org (משניות, דפוס ווילנא) אדער Sefaria – א סקאן פון א געדרוקטער משנה	די ווערטער אונטערגעשטראכן
6	6.1	"לב העברי" (1869) – דער בלאט מיט די ניין פונקטן פון מיכאלאוויץ	Wikimedia Commons (דאס בילד אויף ען-וויקיפעדיע "Schism in Hungarian Jewry"); HebrewBooks.org "לב העברי"	פובליק דאמעין; דער טעקסט איז העברעאיש
7	6.1	א מאפע פון אונגארן ארום 1870: פרעשבורג, מיכאלאוויץ, סאטמאר, סיגעט, מונקאטש, צאנז (גאליציע)	אייגענע מאפע (זען 4.1); אן אלטע מאפע פון David Rumsey Map Collection אדער Library of Congress – Geography and Map Division	נאר מאפע; קיין צלמים אויף אלטע מאפעס (מען שניידט אויס)
8	6.1	שער-בלאט פון "דברי חיים" (צאנז)	HebrewBooks.org	א סקאן
9	6.1	שער-בלאט פון שו"ת "דברי יואל", מיט דער הקדמה פון ר' אפרים אשכנזי	HebrewBooks.org; דער שער-בלאט וואס איז שוין גרייט פאר דעם ויואל-משה ווידעא	א סקאן
10	6.1	שער-בלאט פון "מנחת אלעזר" (מונקאטש)	HebrewBooks.org	א סקאן
11	6.2	די פאקסימיליע פון דעם שער-בלאט פון "ויואל משה", תשכ"א (1961), און דער שער-בלאט פון דער מהדורא חדשה תשס"ו (2006)	דער סקאן פון דער מהדורא חדשה (HebrewBooks.org) – די צוויי בלעטער זענען שוין אויסגעשניטן פאר דעם ויואל-משה ווידעא	א סקאן
12	6.2	הקדמה ז' 3: "בעוה"ר בשנים האחרונות...", "נשארנו מתי מספר...", "מלפנים בישראל..."	דער סקאן (ז' 3), אויסגעשניטן, די ווערטער אונטערגעשטראכן	יעדע שורה בלייבט אויפן עקראן כאטש 8–10 סעקונדעס
13	6.2	כתובות קי"א ע"א – די שורות פון די שלש שבועות, מיט רש"י	דער סקאן פון דער גמרא (ווילנא) וואס איז שוין גרייט פאר דעם ויואל-משה ווידעא; אדער HebrewBooks.org / Sefaria	"שלא יעלו ישראל בחומה" און "ירחקו/ידחקו" אונטערגעשטראכן
14	6.2	מאמר שלש שבועות, סימנים כ"ד–כ"ט, מ"ה, מ"ח, ס"ח, ע"ד, פ"ג–פ"ד	דער סקאן פון "ויואל משה", אויסגעשניטן לויט סימן	די ציטירטע ווערטער אונטערגעשטראכן
15	6.2	מאמר ישוב ארץ ישראל, סימנים ק"ט, ק"י, קי"ג, קמ"ג	דער סקאן, אויסגעשניטן	די ציטירטע ווערטער אונטערגעשטראכן

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
16	6.2	א דיאגראם פון די פינף יסודות (זען 4.2)	אייגענע גראפיק	
17	6.3	דער געדרוקטער קול-קורא פון טשאפ, 29 יוני 1922, מיט די נעמען פון די חותמים	Wikimedia Commons: "ČopAntiAgoi.jpg" (פובליק דאמעין)	דער נאמען "יואל טייטלבוים" אונטערגעשטראכן
18	6.3	הקדמה ז' 10–14: "ואין להתחשב כלל…", "כי שתיקה כל הדור…", "לצווק ככרוכי'…", "שאינני כותב כלל…"	דער סקאן, אויסגעשניטן	
19	6.3	א בילד פון דעם רבי'ן, 1936/1938, ביי דער באן-סטאנציע אין סאטמאר	Wikimedia Commons: "SatmarRebbe36.jpg" און דער Splendid-fotó בילד (פובליק דאמעין)	נאר דער טייל מיט דעם רבי'ן און די מענער; דער קעניג אין הינטערגרונט – צו שרייבן ווער עס איז
20	6.3	JTA, 31 יאנואר 1969 – דער באריכט וועגן די דריי בחורים	JTA Archive (jta.org/archive)	א סקאן פון דעם טעקסט; קיין בילדער פון דער דעמאנסטראציע
21	6.4	ויקרא רבה, פרשה ל"ב – די שורה "בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים"	HebrewBooks.org (מדרש רבה, דפוס ווילנא)	די ווערטער "שמם ואת לשונם" אונטערגעשטראכן
22	6.4	מאמר לשון הקודש, סימנים י"ג, י"ד, ט"ז, י"ח, כ"ו	דער סקאן, אויסגעשניטן	
23	6.4	חסידים אויף דער גאס אין וויליאמסבורג, 1960ער–1980ער (מענער אין שטריימל, בעקיטשע)	Wikimedia Commons: "New York-Brooklyn-14-Lee Av.-Juden-1982-gje.jpg" (CC BY-SA 4.0); Brooklyn Public Library – Brooklyn Collection	בלויז מענער; פרויען אין הינטערגרונט – אויסשניידן אדער נישט נעמען
24	6.4	א סופר שרייבט א ספר תורה מיט דער האנט (צו "א מאשין צו איבערקוקן סת"ם")	Wikimedia Commons: "Sofer STaM.jpg" (1958, פובליק דאמעין)	
25	6.5	דער רבי ביי דער פארזאמלונג פון דעם התאחדות הרבנים, 1958	Wikimedia Commons: "JTeitelbaum.jpg" (פובליק דאמעין)	
26	6.5	מאמר שלש שבועות, סימנים ק"נ, ק"ס, קע"ד; הקדמה ז' 5, 9, 14	דער סקאן, אויסגעשניטן	
27	6.5	שער-בלאט פון "על הגאולה ועל התמורה" (תשכ"ז)	HebrewBooks.org; דער שער-בלאט וואס איז שוין גרייט פאר דעם ויואל-משה ווידעא	דער ציטאט פון סימן ק"ז ווייזט מען נאר נאכן נאכקוקן אויפן סקאן
28	6.6	א סאטמארער בית המדרש מיטן נאמען "ויואל משה", פון אינדרויסן (דער ארט – לויט דעם Commons-בלאט)	Wikimedia Commons: "Satmar BM Vayoel Moshe 1.JPG" (CC BY-SA 3.0)	נאר דער בנין
29	6.6	שמות ב, כ"א מיט רש"י – "ויואל משה לשבת את האיש"	HebrewBooks.org (מקראות גדולות)	בלויז די ערשטע ווערטער פון פסוק אונטערגעשטראכן

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
30	6.6	הקדמה ז׳ 15–16: "שפיר שייך עליו שם ויואל משה", "אולי יקדים...", "כי נשבר לבי..."	דער סקאן, אויסגעשניטן	דער סוף פון קאפיטל – לאנגזאם פארדונקלען

3. אויפשריפטן אויפן עקראן

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
1	6.0	קאפיטל 6 · די שיטה – יסודות אין תורה און השקפה	
2	6.1	ר׳ משה סופר, דער "חתם סופר" · 1762–1839 · רב אין פרעשבורג פון 1806	[26]
3	6.1	"החדש אסור מן התורה בכל מקום" – משנה ערלה ג, ט	[12] – ציטאט
4	6.1	"חדש אסור מן התורה" – א משל ביים חתם סופר · וואו אין זיינע תשובות: נאך נישט נאכגעקוקט	[13] – [אומקלאר/מחלוקת]
5	6.1	"הוא בכלל מה שהשריש לנו מרן החת"ם סופר – חדש אסור מן התורה..." – ווי ציטירט אין דער העברעאישער וויקיפעדיע; וואו געדרוקט – נישט באקאנט	[5] – ציטאט, [אומקלאר/מחלוקת]
6	6.1	מיכאלאוויץ · 27–28 נאוועמבער 1865 · א פסק מיט ניין פונקטן · 24 רבנים (YIVO)	[10][11]
7	6.1	1868–1869 קאנגרעס · 15 נאוועמבער 1871: ארטאדאקס · נעאלאג · סטאטוס קוו	[10]
8	6.1	ר׳ חיים האלבערשטאם, דער "דברי חיים" · 1793–1876	[25]
9	6.1	די פוסקים אויף וועמען ער האט זיך געשטיצט: דברי חיים · חתם סופר · מהר"ם שיק · נודע ביהודה – לויט ר׳ אפרים אשכנזי	[5][21]
10	6.1	די השפעה פון מונקאטש – א פירוש פון פראפ׳ ראוויצקי	[9][17] – [אומקלאר/מחלוקת]
11	6.2	"נשארנו מתי מספר בתכלית המיעוט, לא מעט מהרבה אלא מעט מן המעט" – הקדמה	[1] – ציטאט
12	6.2	"וכללו של דבר שזה ודאי שהגלות הוא מאתו ית"ש לטובת ישראל ולטובת העולם" – מאמר ישוב א"י, סי׳ קי"ג	[3] – ציטאט
13	6.2	"אחת שלא יעלו ישראל בחומה..." – כתובות קי"א ע"א	[14] – ציטאט
14	6.2	"ירחקו" אדער "ידחקו"? – "ובמדרשים מבואר הגירסא שלא ידחקו" – מאמר ג׳ שבועות, סי׳ כ"ז	[2][14] – [אומקלאר/מחלוקת]
15	6.2	"השבועה שלא ידחקו את הקץ כוללת כל מיני דחיקה, באיזה אופן שיהי׳" – סי׳ כ"ו	[2] – ציטאט
16	6.2	"כי אך הוא ית"ש המשעבד והגואל" – הקדמה	[1] – ציטאט
17	6.2	"...שלא יהי׳ הגאולה ע״י שום השתדלות טבעי ואף לא יצטרכו לכלי זיין אלא במאמר ה׳" – סי׳ ס"ח	[2] – ציטאט
18	6.2	"...הוא נגד האמונה בה׳ ובתוה"ק" – סי׳ כ"ה	[2] – ציטאט

#	אונטער-טייל	איפשריפט	מקור / באמערקונג
19	6.2	הלכה אדער השקפה? ען-וויקיפעדיע · מאגיד · "ויואל משה" (ען-וויקיפעדיע)	[16][22][30] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
20	6.2	"אין לנו עכשיו זכות אחר לצאת מן הגלות, אלא אותו הזכות לשמור ולהמתין" – הקדמה	[1] – ציטאט
21	6.2	די פינף יסודות: גזירה · שבועה · גאולה נאר פון הימל · אמונה · ווארטן	אונזער קיצור – **[אומקלאר/מחלוקת]**
22	6.3	גרויסווארדיין 1920 · טשאפ 1922	[5][21]
23	6.3	"החיוב להתרחק מהם כמטחוי קשת" – סי' מ"ו · "אפילו כדי לתקן" – סי' קי"ז	[2] – ציטאט
24	6.3	"כי שתיקה כל הדור ודאי שתיקה כהודאה גמורה" – הקדמה	[1] – ציטאט
25	6.3	"כי אם לאנשים מועטים המבקשים לידע האמת" – הקדמה	[1] – ציטאט
26	6.3	"שלא להתגרות בעמי ארעא למיפק מן גלותא" – תרגום יונתן, ווי געברענגט אין סי' כ"ד	[2] – ציטאט
27	6.3	פראגמאטיזם? – 1967: קעגן דעמאנסטראציעס צוליב פיקוח נפש · שטאטישע וואלן – לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע	[8] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
28	6.3	JTA, 31 יאנואר 1969 · דריי בחורים אויסגעשלאסן	[23]
29	6.3	מנחם קרן-קראץ, "הקנאי" (2020)	[19] – **[אומקלאר/מחלוקת]**
30	6.4	"שלא שנו את שמם ואת לשונם" – ויקרא רבה ל"ב, ה	[15] – ציטאט
31	6.4	"אבל להרגיל את העם לדבר בלה"ק זה א"א" – מאמר לשון הקודש, סי' י"ח	[4] – ציטאט
32	6.4	די הברה: "להרחיב גבול הציונות" – סי' כ"ו	[4] – ציטאט
33	6.4	חומרות: מקוואות · סת"ם מיט דער האנט · שבת-לעפטן · מציצה · שמיטה (נאר פאר זיך)	[5][9]
34	6.5	"אבל גם הכשרים והמהוגנים באים לידי סמיות עינים" – סי' ק"נ	[2] – ציטאט
35	6.5	"להסתכל בעקבי הצאן דרכי אבותינו ורבותינו הראשונים" – סי' ק"ס	[2] – ציטאט
36	6.5	"ופשיטא דלא אזלינן בתר רובא במצב כזה" – סי' קע"ד	[2] – ציטאט
37	6.5	קהל ייטב לב · תקנות 1952 · דער רבי – די העכסטע אויטאריטעט	קאפיטל 4
38	6.6	ציוניסטישע רעגירונג · וואלן · פרייען זיך מיט נצחונות · געלט פון דער קאסע – לויט דער אידישער וויקיפעדיע	[7]
39	6.6	"ויואל משה לשבת את האיש" – שמות ב, כ"א · רש"י: "לשון אלה"	[29] – ציטאט
40	6.6	"שפיר שייך עליו שם ויואל משה" – הקדמה	[1] – ציטאט
41	6.6	ווייטער: קאפיטל 7 – ציוניזם און די מדינה	

4. מאפעס, צייט-ליניע און דיאגראמען

4.1 מאפע: די ווארצלען אין אונגארן און ארום (צו ווייזן אין 6.1)

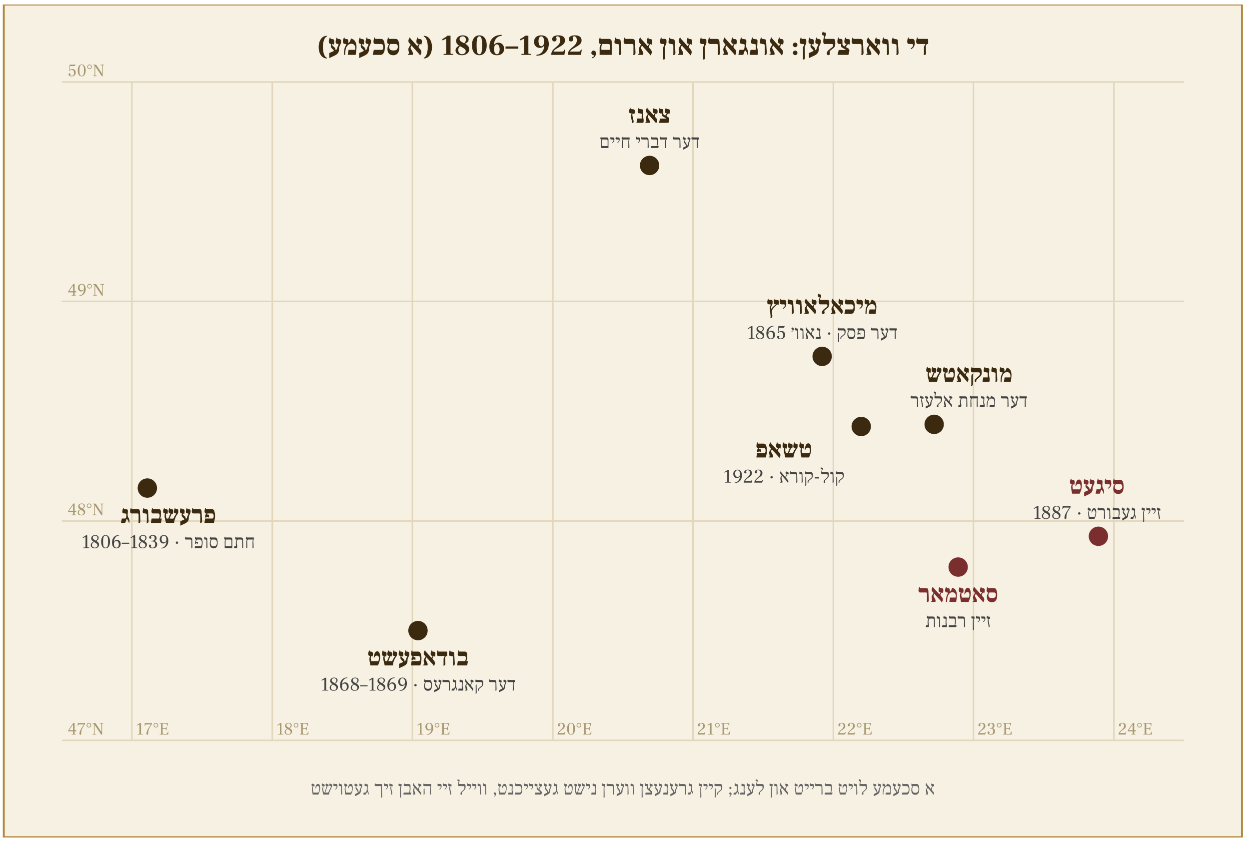

פרעשבורג (דער חתם סופר), מיכאלאוויץ (דער פסק פון 1865), בודאפעשט (דער קאנגרעס), צאנז (דער דברי חיים), מונקאטש, טשאפ (1922), סאטמאר און סיגעט. א סכעמע; נישט קיין היסטארישע מאפע.

4.2 דיאגראם: די פינף יסודות (צו ווייזן ביים סוף פון 6.2, און ווידער אין 6.6)

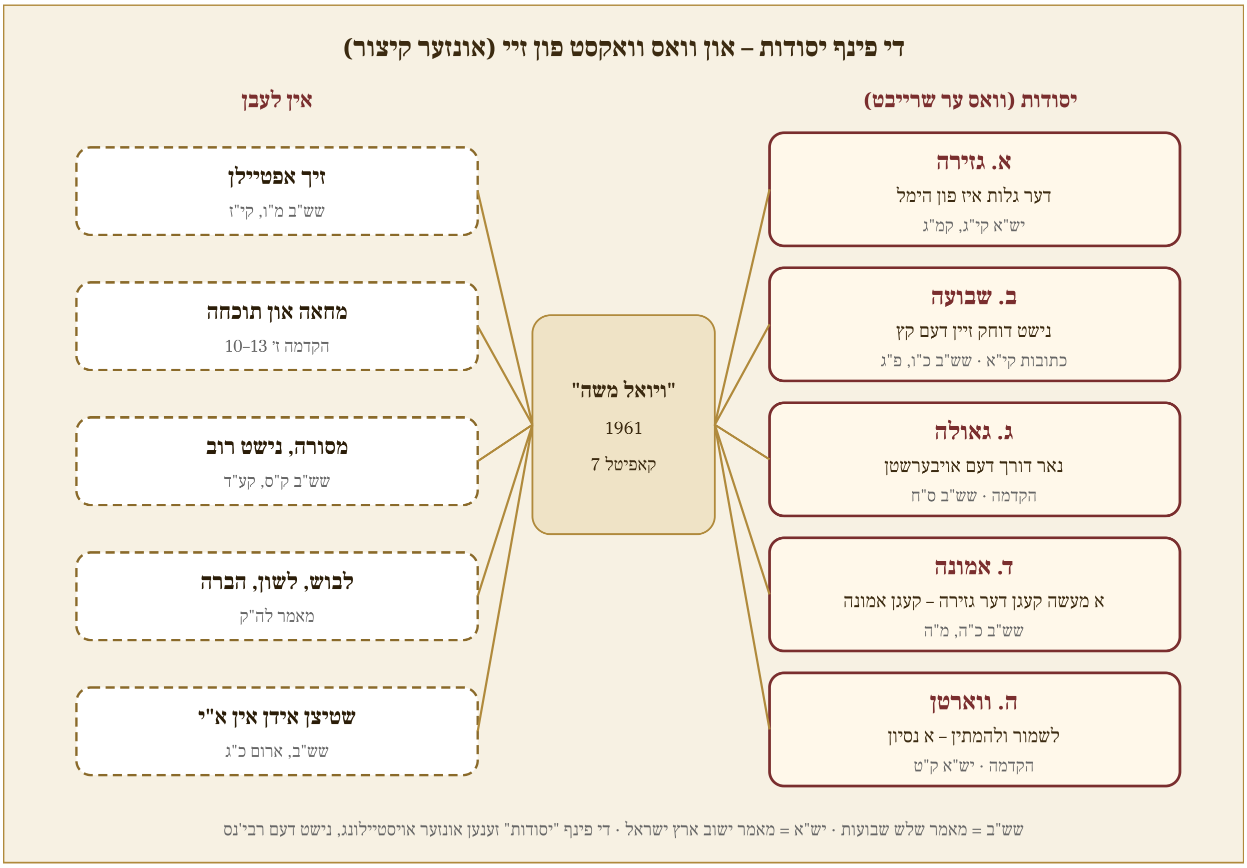

רעכטס – וואס דער רבי שרייבט, מיט מאמר און סימן; לינקס – ווי עס האט זיך אויסגעדריקט אין לעבן. די אויסטיילונג אויף פינף איז אונזערע, פאר דער פראדוקציע.

4.3 צייט-ליניע: די ווארצלען פון דער שיטה, 1806–1961

יאר	וואס	מקור
1806	דער חתם סופר ווערט רב אין פרעשבורג	[26]
1839	דער חתם סופר'ס פטירה (כ"ה תשרי ת"ר)	[26]
1863	"לב העברי" פון ר' עקיבא יוסף שלעזינגער	[10]
1865 (27–28 נאוו')	דער פסק פון מיכאלאוויץ, ניין פונקטן	[11][10]
1868–1869	דער קאנגרעס אין בודאפעשט	[10]
1871 (15 נאוו')	די רעגירונג אנערקענט דעם ארטאדאקסישן ארגאן	[10]
1876	דער דברי חיים פון צאנז ווערט נפטר	[25]
1887	רבי יואל ווערט געבוירן אין סיגעט	קאפיטל 1
1920	די סיפא אין גרויסווארדיין קעגן ציוניזם און מזרחי	[5]
1922 (זומער)	די סיפא אין טשאפ קעגן אגודת ישראל	[21][5]
1952	די תקנות פון קהל ייטב לב	קאפיטל 4
1961 (תשכ"א)	"ויואל משה" – דער ערשטער דרוק לויט דעם שער-בלאט (אנדערע מקורות: 1958–1960)	[1] – [אומקלאר/מחלוקת]

4.4 טאבעלע: וואס שטייט אין ספר, און וואס איז א פירוש (צו ווייזן אין 6.6)

שאלה	וואס דער רבי שרייבט (מאמר/סימן)	וואס זאגן אנדערע	צייכן
איז דער גלות א גזירה?	יא – ישׁ"א קי"ג, קמ"ג	–	[דאקומענטירט]
וואס איז אסור דורך די שבועות?	"עשיית צעדים... נגד גזירת הגלות" – שש"ב פ"ג	–	[דאקומענטירט]
הלכה אדער אמונה?	ביידע שפראכן אין ספר – שש"ב כ"ה, מ"ה	ען-וויקי: "כפירה, נישט הלכה"; מאגיד: "הלכה"	[אומקלאר/מחלוקת]
ווער האט משפיע געווען?	חתם סופר, דברי חיים – לויט זיין סעקרעטאר	ראוויצקי (דורך ען-וויקי): אויך מונקאטש	[אומקלאר/מחלוקת]
געגרענעצטע קנאות?	"שלא להתגרות בעמי ארצא" – שש"ב כ"ד	העברעאישע וויקי: פראגמאטיזם אין 1967	[אומקלאר/מחלוקת]
בלינדע אמונה אין צדיקים?	"גם הכשרים... באים לידי סמיות עינים" – שש"ב ק"נ	ען-וויקי: דער ספר ווארנט דערפון (אן סימן)	[אומקלאר/מחלוקת]

5. איבערגאנג צו קאפיטל 7 (פראדוקציע)

נאראציע: זען דעם סוף פון 6.6 ("וואס שטייט אין יענעם ספר, מאמר נאך מאמר, סימן נאך סימן – דאס איז דער קומענדיגער קאפיטל"). בילד: דער דיאגראם פון די פינף יסודות (טייל 4.2) ווערט ווידער באוויזן; די פינף קעסטלעך גייען צוזאמען אין דעם מיטלסטן קעסטל, "ויואל משה". די קאמערע גייט פון דער פאקסימיליע פון דעם שער-בלאט פון תשכ"א צו די ערשטע שורות פון מאמר שלש שבועות אויף דעם סקאן. א שטילער עקראן מיט דעם קעפל "קאפיטל 7: ציוניזם און די מדינה", און די ערשטע אונטער-טייל "הינטערגרונט: די אונגארישע רבנים קעגן ציוניזם; מזרחי (1902) און אגודת ישראל (1912)". מוזיק: די ערנסטע טעמע פון קאפיטל 6 בלייבט, א ביסל שטארקער. די מאפע פון 4.1 (טשאפ, גרויסווארדיין, מונקאטש) פירט גלייך אריין אין 7.1.

6. מקורות פאר קאפיטל 6

1. רבי יואל טייטלבוים, "ויואל משה", הקדמה (מהדורא חדשה, ברוקלין תשס"ו/2006), מיט פאקסימיליע פון דעם שער-בלאט פון דער ערשטער אויפלאגע, ברוקלין תשכ"א/1961), בלעטער 3–16 פון יענער אויסגאבע – ציטאטן לויט דער טראנסקריפציע פון סקאן.

2. דאס זעלבע, מאמר שלש שבועות, סימנים כ"ג (בערך), כ"ד–כ"ט, מ"ה, מ"ו, מ"ח, ס"ח, ע"ד, פ"ג, פ"ד, קי"ז, ק"נ, ק"ס, קע"ד. 14 גרענעצן צווישן סימנים אין דער טראנסקריפציע זענען נאר בערך.
3. דאס זעלבע, מאמר ישוב ארץ ישראל, סימנים ק"ט, ק"י, קי"ג, קמ"ג.
4. דאס זעלבע, מאמר לשון הקודש, סימנים י"ג, י"ד, ט"ז, י"ח, כ"ו.
5. העברעאישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים" (מיט דעם ציטאט וועגן "חדש אסור מן התורה" און די מאשינען פאר סת"ם; זיינע פוסקים לויט ר' אפרים אשכנזי; מקוואות; שמיטה; גרויסווארדיין 1920; טשאפ 1922; מינץ).
6. English Wikipedia, "Joel Teitelbaum" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026; מזרחי; מונקאטש און ראוויצקי; מציצה; מחיצה).
7. אידישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים" (די פיר פונקטן; "א סאטמארער"; איבערגעטריבענע מערכות).
8. העברעאישע וויקיפעדיע, "חסידות סאטמר" (פראגמאטיזם; "ארגאניזאציע" און נישט "התקשרות"; "שנשתכחה תורת הבעל שם טוב"; קאפלאן).
9. English Wikipedia, "Satmar (Hasidic dynasty)" (שלעזינגער און אידיש/לבוש; ליכטענשטיין; אידיש אין אמעריקע).
10. English Wikipedia, "Schism in Hungarian Jewry" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026) – לויט Michael K. Silber און Nathaniel Katzburg; מיכאלאוויץ 27–28 נאוו' 1865; 15 נאוו' 1871; "לב העברי" 1863 און דער בלאט פון 1869.
11. English Wikipedia, "Hillel Lichtenstein"; YIVO Encyclopedia, "Lichtenstein, Hillel" (דער פסק פון ניין פונקטן, 24 רבנים – לויט דעם אויסצוג אין דער זוך; די זייט אליין איז נישט אויפגעגאנגען).
12. משנה, מסכת ערלה ג, ט (Sefaria): "החדש אסור מן התורה בכל מקום".
13. העברעאישע וויקיפעדיע, "חדש אסור מן התורה"; iyun.org.il, "ברק פינת חתם סופר" (א רשימה: שו"ת חתם סופר ח"ו סי' פ"ד, פ"ו; או"ח סי' כ"ח) – די תשובות אליין נאך נישט נאכגעקוקט.
14. תלמוד בבלי, כתובות קי' ע"ב – קי"א ע"א (Sefaria, William Davidson edition; די גירסא "ירחקו").
15. ויקרא רבה, פרשה ל"ב, ה (Sefaria).
16. Shaul Magid, *Jewish Anti-Zionism as Political Theology: The Major Writings of Rabbi Yoel Teitelbaum* (University of California Press / Luminos, open access) – אריינפיר; די איבערזעצונג פון מאמר לשון הקודש (ז' 100–101, 132–133).
17. Aviezer Ravitzky, *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism* (Chicago, 1996) – געברענגט דורך [6]; נישט געזען אין אריגינאל.
18. Jerome R. Mintz, *Hasidic People: A Place in the New World* (Harvard, 1992) – געברענגט דורך [5]; נישט געזען אין אריגינאל.
19. David N. Myers, "On 'The Most Anti-Zionist Text'", Katz Center, University of Pennsylvania (בלאג) – וועגן Menachem Keren-Kratz, "הקנאי" (2020).
20. Allan Nadler, "Satmar Hasidic Dynasty" / "Teitelbaum, Yoel", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*.
21. Wikimedia Commons, "ČopAntiAgoi.jpg" – דער געדרוקטער קול-קורא פון טשאפ, 29 יוני 1922, מיט די חותמים (פובליק דאמעין).
22. English Wikipedia, "Vayoel Moshe" ("בעיקר א ספר פון הלכה"; בלינדע אמונה אין צדיקים; מעשיות – אן סימנים).
23. Jewish Telegraphic Agency (JTA), 31 January 1969 – די דריי בחורים פון ישיבה תורה ויראה.
24. רבי יואל טייטלבוים, "על הגאולה ועל התמורה" (ברוקלין תשכ"ז) – סימן ק"ז, און די הקדמה (דער ענין פון שבתי צבי) – לויט אונזערע לערן-נאטיצן פון א סקאן (פארשונג-בלעטער פון פריערדיקע ארבעט); מוז נאכגעקוקט ווערן אויף דעם סקאן פאר מען ווייזט עס.

25. English Wikipedia, "Chaim Halberstam" (1793–1876; זיין זון ר' ברוך פון גארליץ). דער שידוך מיט דעם ייטב לב'ס משפחה – לויט די מקורות פון קאפיטל 1.

26. English Wikipedia, "Moses Sofer" (24 סעפט' 1762 – 3 אקט' 1839; רב אין פרעשבורג פון 1806; די ליטאגראפיע ארום 1830).

27. English Wikipedia, "Akiva Yosef Schlesinger" ("לב העברי" – א פירוש אויף דער צוואה פון דעם חתם סופר).

28. תלמוד בבלי, שבת נ"ה ע"א – ווי דער רבי ברענגט אין דער הקדמה (לויט אונזערע לערן-נאטיצן).

29. שמות ב, כ"א, מיט רש"י (Sefaria).

30. English Wikipedia, "Three Oaths" ("נישט קיין שאלה פון הלכה, נאר כפירה" – די באשרייבונג פון דער וויקיפעדיע).

31. English Wikipedia, "Hasidic philosophy" (סאטמאר צווישן די הויפן וואו די רביים זענען בעיקר פוסקים).

7. אפענע פראגעס

- **"חדש אסור מן התורה":** אין וועלכע תשובות פון דעם חתם סופר, און מיט וועלכע ווערטער – מען דארף נאכקוקן שו"ת חתם סופר או"ח כ"ח און ח"ו פ"ד, פ"ו, פאר מען ווייזט א סקאן. דער ציטאט פון דעם סאטמארער רב וועגן מאשינען פאר סת"ם – וואו איז ער געדרוקט? (העברעאישע וויקיפעדיע גיט נישט קיין מקור.)
- **ראוויצקי וועגן מונקאטש:** נאר דורך דער ענגלישער וויקיפעדיע; דאס בוך אליין (ז' און פרק) איז נאך נישט געזען.
- **מיכאלאוויץ:** וויפיל רבנים האבן געחתמ'ט (YIVO: 24) און ווער – צי עס זענען געווען רבנים פון מאראמאראש און פון סאטמארער געגנט – איז נישט נאכגעקוקט. דער בלאט פון "לב העברי" (1869) איז דער בעסטער מקור.
- **"שמם, לשונם, מלבושם":** די גירסא פון ויקרא רבה וואס מיר האבן געזען האט נאר שם און לשון (און לשון הרע און עריות); וואו קומט "מלבושם" צו – אין וועלכן מדרש אדער שפעטערן ספר – דארף מען זוכן.
- **"ירחקו" אדער "ידחקו":** די גירסא אין כתובות קי"א ע"א פארשיידן לויט אויסגאבע; דער רבי אליין רעדט דערפון (שש"ב כ"ז, פ"ד). פאר א סקאן אויפן עקראן – א ווילנער דפוס.
- **"כפירה, נישט הלכה" אדער "א ספר פון הלכה":** דאס זענען באשרייבונגען פון וויקיפעדיע און פון מאגיד; דער רבי'ס אייגענע ווערטער (שש"ב כ"ה, מ"ה, פ"ג) ווערן געוויזן דערנעבן. קיין פסק.
- **בלינדע אמונה אין צדיקים / מעשיות:** די ענגלישע וויקיפעדיע זאגט אז "ויואל משה" רעדט דערפון, אבער גיט נישט קיין סימן, און מיר האבן עס נאך נישט געפונען אין דער טראנסקריפציע. ביז מען געפינט – נאר אלס וויקיפעדיע'ס באשרייבונג.
- **מאגיד וועגן דעם חפץ חיים און "דומה למלאך":** נאר אין ענגלישער איבערזעצונג; דער סימן אין מאמר לשון הקודש איז נאך נישט געפונען.
- **"על הגאולה ועל התמורה", סימן ק"ז, און "הלוחמים בעד האמת":** פון אונזערע לערן-נאטיצן; מוז נאכגעקוקט ווערן אויף א סקאן.
- **שטיצע פאר די איינוואוינער פון ארץ ישראל (שש"ב, ארום סימן כ"ג):** נאר א קיצור; דער גענויער סימן און די ווערטער – נאכקוקן אויף דעם סקאן.
- **"ארגאניזאציע" אדער "התקשרות":** די העברעאישע וויקיפעדיע זאגט אז אין זיינע יארן איז סאטמאר נישט געווען א חסידות פון התקשרות; חסידים דערציילן אנדערש. א מקור פון יענער צייט (זכרונות, צייטונגען) וואלט געהאלפן.
- **לבוש:** קיין געשריבענער פסק פון דעם רבי'ן וועגן די פרטים פון לבוש איז נישט געפונען; מען טאר נישט צושרייבן צו אים שפעטערע מנהגים.
- **פראגמאטיזם אין 1967 און שטאטישע וואלן:** נאר אין דער העברעאישער וויקיפעדיע; א דאקומענט פון יענער צייט (קול-קורא, "דער איד") דארף מען זוכן. דאס קומט ווידער אין קאפיטל 7.6.

- **בילדער:** פון דעם דברי חיים און פון דעם מנחת אלעזר האבן מיר נישט געפונען קיין בילד מיט א באשטעטיגטן מקור; דערפאר – נאר שער-בלעטער פון זייערע ספרים.
- **צניעות:** קיין פרויען-נעמען אין דעם קאפיטל; ביים פסוק "ויואל משה" ווייזט מען נאר די ערשטע ווערטער.
- **צייט-באלאנס:** 6.1 – 995, 6.2 – 1,066, 6.3 – 943, 6.4 – 868, 6.5 – 843, 6.6 – 774 ווערטער (צוזאמען 5,489 – בערך 39.2 מינוט). 6.4 און 6.5 זענען א ביסל קירצער ווי די פלאן; 6.2 א ביסל לענגער; ביים רעקארדירן קען מען לאזן מער צייט ביי די סקאנס.